

Georg Simmel

**Peníze v moderní kultuře
a jiné eseje**

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ
Praha 1997

Nakladatelství vyjadřuje své díky Univerzitě v Kostnici (Universität Konstanz), v jejíž skvělé knihovně byly získány veškeré originální texty přeložené v tomto svazku, jakož i další materiály o Georgu Simmelovi a jeho díle.

Der Verlag möchte seinen Dank der Universität Konstanz ausdrücken, aus deren hervorragenden Bibliothek alle Originaltexte, die in diesem Band übersetzt worden sind, stammen, sowie auch weitere Materiale über Georg Simmel und sein Werk.

Nakladatelství rovněž děkuje za poskytnuté konzultace Prof. Dr. Ilju Šrubařovi z Friedrich-Alexander-Universität v Norimberku-Erlangenu.

Der Verlag dankt auch dem Professor Ilja Šrubař aus der Friedrich-Alexander-Universität in Nürnberg-Erlangen für die stattgefundenen Konsultationen.

Koncepce této knihy byla zpracována v rámci grantu Univerzity Karlovy č. 9/95.

Obsah

Peníze v moderní kultuře

7

Cizinec

26

Člověk jako nepřítel

34

Dobrodružství

44

K psychologii studu

61

Psychologie diskrétnosti

73

Držadlo

82

Psychologie ozdoby

91

Móda

100

Konflikt moderní kultury

132

Proč číst Simmela na konci tisíciletí?

(Miloslav Petrušek)

159

Georg Simmel – stručná biografie

193

Vybraná díla Georga Simmela

198

Knižní publikace o Georgu Simmelovi a jeho sociologii

205

Cizinec*

Je-li putování jako odpoutanost od každého daného prostorového bodu pojmovým protikladem připoutanosti k němu, představuje sociologická forma „cizince“ v jisté míře jednotu obou určení – i zde se ovšem odhaluje, že vztah k prostoru je pouze na jedné straně podmínkou a na druhé straně symbolem vztahů k lidem. Cizinec tu tedy není chápán v onom až dosud častokrát zmiňovaném smyslu jako někdo putující, kdo dnes přijde a zítra odejde, nýbrž jako ten, kdo dnes přijde a zítra zůstane – jako jakýsi potenciálně putující, který, i když nepokračoval v cestě, nepotlačil zcela onu volnost v přicházení a odcházení. Je připoután k určitému prostorovému okruhu – či k okruhu, jehož hranice jsou určeny analogicky hranicím prostorovým –, jeho postavení v něm je však zásadně určeno tím, že k němu od počátku nepatří, že do něj vnáší vlastnosti, jež v něm nemají a ani nemohou mít svůj původ.

Jednota blízkosti a vzdálenosti, kterou v sobě obsahuje každý vztah mezi lidmi, zde dospěla k určité konstelaci, již můžeme nejstručněji formulovat takto: distance uvnitř tohoto vztahu znamená, že ten, kdo je blízko, je vzdálen, zatímco být cizincem znamená, že ten, kdo je vzdálen, je blízko. Neboť být cizincem přirozeně představuje zcela pozitivní vztah, zvláštní formu interakce; obyvatelé Siria nám v nejvlastnějším smyslu nejsou cizí – alespoň ne

* Přeloženo z něm. originálu „Exkurs über den Fremden“, in: G. Simmel, *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Duncker und Humblot, Leipzig 1908.

v sociologicky relevantním smyslu slova –, nýbrž pro nás vůbec neexistují, jsou za hranicemi toho, co je blízké a vzdálené. Cizinec je prvkem skupiny jako takové, nejinak než chudí a rozmanití „vnitřní nepřátelé“ – prvkem, jehož imanentní a členu skupiny odpovídající postavení v sobě zároveň zahrnuje i to, že stojí vůči skupině vně a proti ní. Následující vymezení – která však nejsou v žádném případě míněna jako vyčerpávající – mohou naznačit, jak zde prvky, které odpuzují a způsobují distanci, vytvářejí určitou formu koexistence a interakční jednoty; v žádném případě však nejsou míněna jako vyčerpávající.

V celých ekonomických dějinách se cizinec všude objevuje jako obchodník, resp. obchodník se jeví jako cizinec. Dokud v zásadě převládá hospodářství pro vlastní potřebu nebo dokud si své produkty vyměňuje jen určitý prostorově úzký okruh, není zapotřebí žádného zprostředkujícího obchodníka; ten přichází v úvahu jen u oněch produktů, které se vyrábějí zcela mimo rámec daného okruhu. Pokud lidé třeba necestují do ciziny, aby tyto potřebné věci nakoupili – a v tom případě jsou pak na tomto vnějším území „cizími obchodníky“ –, musí obchodník být cizinec; pro nikoho jiného tu není existenční příležitost.

Toto postavení cizince se pro vědomí vyhrocuje, když se v místě své činnosti usadí, místo aby je opět opustil. V nespočetných případech bude i to pro něj ale možné jen tehdy, bude-li moci žít ze zprostředkovatelského obchodu. Určitý hospodářský okruh, nějakým způsobem uzavřený, s rozdělenou půdou a řemesly, která dostačují poptávce, poskytne existenci i obchodníkovi; neboť pouze obchod umožňuje neomezené kombinace, jenom v něm nalézá inteligence stále ještě možnosti expandování a nové prostory, což se původnímu výrobcí s jeho menší pohyblivostí, s jeho odkázaností na jen pomalu se rozmnožující okruhy zákazníků těžko zdaří. Obchod do sebe může vždy pojmout ještě více lidí než primární produkce, a proto je oblastí vhodnou pro cizince, jež jako nějaký supernumerarius vniká do určitého okruhu, v němž jsou již economic-

ké pozice obsazeny. Klasický příklad tu poskytují dějiny evropských Židů. Cizinec totiž svou povahou není vlastníkem půdy, přičemž půda se tu nechápe jen ve fyzickém smyslu, nýbrž také v přeneseném smyslu určité životní substance, která je fixována, ne-li v nějakém prostorovém bodě, tedy v nějakém ideálním bodě společenského okruhu. I v intimnějších mezilidských vztazích může cizinec rozvinout nejrozmanitější stránky přitažlivosti a významnosti; pokud je však pocíťován jako cizinec, potud není v očích druhých „vlastníkem půdy“. Odkázanost na zprostředkovatelský obchod a mnohdy – jakoby v jakési jeho sublimované podobě – na obchod ryze peněžní propůjčuje cizinci specifický charakter *mobility*; v této mobilitě, která se realizuje uvnitř určité ohraničené skupiny, žije ona syntéza blízkosti a vzdálenosti, která vytváří cizincovo formální postavení; neboť veskrze mobilní osoba se příležitostně dostává do kontaktu s *každým* jednotlivým prvkem, není však se *žádným* jednotlivým prvkem organicky spojena příbuzenskými, lokálními či profesními vazbami.

Jiným výrazem této konstelace je cizincova objektivnost. Protože není žádným zásadním způsobem spjat s jednotlivými složkami nebo jednostrannými tendencemi skupiny, zaujímá vůči všem specifický postoj „objektivnosti“, postoj, který nespočívá v pouhém odstupu a nezúčastněnosti, nýbrž je zvláštním konglomerátem vzdálenosti a blízkosti, lhostejnosti a angažovanosti. Odkazují tu na svoji úvahu – v kapitole „O nadřizenosti a podřizenosti“¹ – o případech dominujícího postavení cizince ve skupině; typickým příkladem tu byla praxe oněch italských měst, která své soudce povolávala zvenku, protože žádný domorodec se nemohl osvobodit od své podřizenosti rodinným a stranickým zájmům.

S cizincovou objektivností souvisí také jev, kterého jsme se už dotkli a který ovšem platí hlavně – i když ne

¹ Jde o III. kapitolu Simmelovy knihy *Soziologie*.

výlučně – pro cizince pokračujícího v cestě: ten se někdy setkává s nejpřekvapivější otevřeností a rovněž s vyznáními, která mívají až povahu jakési zpovědi a před každou bližší osobou jsou pečlivě utajována. Objektivnost v žádném případě neznamena ne-zúčastněnost, neboť ta stojí veskrze mimo subjektivní a objektivní vztah, nýbrž pozitivně specifický druh participace – podobně jako objektivnost teoretického pozorování naprosto neznamena, že duch tu snad vystupuje jako jakási pasivní tabula rasa, na níž věci zapisují své kvality – znamená naopak plnou činnost ducha působícího podle svých vlastních zákonů, ovšem tak, že vyřazuje nahodilé posuny a akcentace, jejichž individuálně subjektivní rozdílnosti by o tomtéž předmětu poskytly zcela rozdílné obrazy.

Objektivnost může být také označena jako svoboda: objektivní člověk není vázán žádnými pevnými danostmi, které by mohly do jeho vnímání, chápání a hodnocení existujícího vnést předpojatost. Tato svoboda, která cizinci dovoluje prožívat i blízký vztah jakoby z ptačí perspektivy, obsahuje v sobě ovšem různá potenciální nebezpečí. Napadená strana odjakživa při povstáních všeho druhu tvrdí, že pobouření přišlo zvenku, že bylo vyvoláno cizími emisary a štváči. Pokud je to pravda, zveličuje se tak specifická role cizince: cizinec je svobodnější, prakticky i teoreticky, ve svém pohledu na poměry je méně zatížen předsudky, hodnotí je podle obecnějších, objektivnějších ideálů a není ve svém jednání spoután zvykem, pietou a precedenty.² Poměr blízkosti a vzdálenosti, který propůjčuje cizinci onen charakter objektivnosti, nabývá

² Kde to však napadená strana tvrdí nepravdivě, vychází to z tendence výše postavených zbavit navzdory všemu viny ty, kteří stojí níže a kteří s nimi do té doby žili v jednotném, užším svazku. Neboť vytvořením fikce, že rebelové byli vlastně zcela neviní, že byli jen poštváni, že vzpoura vůbec nevyšla z nich, ospravedlňují výše postavení sami sebe, předem negují jakýkoliv reálný důvod k povstání.

i určitého praktického výrazu v *abstraktní* povaze vztahu k cizinci, tj. v tom, že lidé s ním mají společné jen určité *obecnější* vlastnosti, zatímco jejich vztah k osobám, s nimiž jsou spojeni organičtějším způsobem, se zakládá na shodnosti specifických rozdílností oproti tomu, co je pouze obecné. Podle tohoto schématu se odvíjejí v rozmanitých formách vůbec veškeré vztahy, které jsou nějakým způsobem osobní. Nerozhoduje o nich jen to, že mezi prvky existují určité společné rysy současně s individuálními rozdílnostmi, které buď daný vztah ovlivňují, nebo zůstávají mimo něj. Ono společné jako takové je ve svém působení na daný vztah podstatně určováno spíše tím, zda samo existuje pouze mezi prvky právě tohoto vztahu, a je tak směrem dovnitř sice obecné, navenek však specifické a nesrovnatelné, nebo zda je ve vnímání samotných prvků společným jenom proto, že je obecně společné určité skupině, určitému typu nebo lidstvu vůbec. V posledně uvedeném případě se úměrně rozsáhlosti okruhu vykazujícího shodný charakter působnost společného snižuje; společně sice funguje jako jednotná základna prvků, neodkazuje však přímo *tyto* prvky na sebe navzájem – právě tímto druhem shodnosti by každý z nich mohl být uveden do spojení se všemožnými jinými prvky. I to je zjevně způsob, jakým vztah zahrnuje současně blízkost i vzdálenost: v míře, v níž shodné momenty nabývají obecné povahy, připojuje se k vřelosti vztahu, který se na nich zakládá, prvek chladu, pocit nahodilosti právě *tohoto* vztahu; vzájemně spojující síly ztratily svůj specifický a dostředivý charakter.

Tato konstelace, zdá se mi, má v poměru k cizinci mimořádnou a zásadní převahu nad jednotlivými společnými rysy, vlastními pouze uvažovanému vztahu. Cizinec je nám blízký, pokud mezi ním a sebou cítíme shodné momenty národního či sociálního, profesního či obecně lidského typu; je nám vzdálený, pokud tyto shodné momenty jeho i nás přesahují a spojují nás s ním jen proto, že obecně spojují velice mnoho lidí.

V tomto smyslu může rys cizosti snadno proniknout i do nejintimnějších vztahů. Erotické vztahy ve stadiu první vášně onu generalizující myšlenku velmi rozhodně odmítají: láska jako tato tu ještě vůbec nikdy nebyla – ani s milovanou osobou, ani s našimi city vůči ní se nedá nic srovnávat. Odcizení přichází obvykle v tom okamžiku – a je těžké rozhodnout, zda jako příčina, či jako následek –, kdy ze vztahu vymizí tento pocit jedinečnosti; skeptický postoj vůči jeho hodnotě, kterou má sám o sobě a pro nás, se spojuje přímo s myšlenkou, že i tímto vztahem se koneckonců jen naplňuje obecně lidský osud, že se prožívá něco, co bylo prožito už tisíckrát, a že kdybychom náhodou nepotkali zrovna tuto osobu, byla by pro nás stejného významu nabyta nějaká osoba jiná.

A něco z toho asi nechybí v žádném, ať jakkoli blízkém vztahu, protože to, co je společné dvěma, není snad nikdy společné *pouze* jim, nýbrž i obecnému pojmu, který v sobě zahrnuje ještě mnoho jiného, mnoho *možností* stejného; a jakkoliv málo se dají tyto možnosti uskutečnit, jakkoliv často na ně zapomínáme, tu a tam se nicméně proderou mezi lidi jako stíny, jako mlha unikající jakémukoli označení, mlha, která by se nejprve musela takříkajíc srazit do nějaké pevné tělesné formy, než by mohla být nazvána žárlivostí. Možná, že obecnější či přinejmenším nepřemožitelnější cizost, nežli je ta, která je dána rozdílností a nepochopitelnými momenty, je v některých případech důsledkem toho, že sice existuje shoda, harmonie a blízkost, ale s pocitem, že ve skutečnosti to vše není jedinečným vlastnictvím právě tohoto vztahu, nýbrž něčím obecnějším, něčím, co potenciálně existuje mezi námi a neurčitě mnoha jinými, a proto onomu vztahu, který jediný byl realizován, nedává žádnou vnitřní a výlučnou nutnost.

Na druhé straně existuje určitý druh „cizosti“, u něhož jsou vlastnosti společné na základě něčeho obecnějšího, přesahujícího jednotlivé strany, přímo vyloučeny: typický je zde třeba poměr Řeků vůči barbarům nebo všechny

případy, kdy se druhému upírají právě ty obecné vlastnosti, které jsou pocíťovány jako v nejvlastnějším smyslu a pouze lidské. Jenom zde v sobě „cizinec“ nemá žádný pozitivní smysl, vztah k němu je ne-vztahem, není tu tím, oč běží, není členem skupiny samé.

Jako člen skupiny je naopak *zároveň* blízko i daleko, jak to odpovídá vztahu založenému pouze na obecně lidských shodných momentech. Mezi blízkostí a vzdáleností však vzniká zvláštní napětí, když vědomí toho, že společné je tu jen to, co je zcela obecné, obzvlášť zdůrazňuje právě to, co společné není. To však v případě člověka, který je cizincem vzhledem k dané zemi, městu, rase atd., opět nepředstavuje nic individuálního; jde tu o cizí původ, který je společný mnoha cizincům nebo by jim společný být mohl. Proto také nejsou cizinci ve skutečnosti vnímáni jako individua, nýbrž pouze jako cizinci jednoho určitého typu; moment vzdálenosti není ve vztahu k nim méně obecný než moment blízkosti.

Tato forma je například základem tak speciálního případu, jakým byla středověká daň ukládaná Židům, tak jak byla vyžadována ve Frankfurtu, ale též jinde. Zatímco „Beede“ placená křesťanskými občany se měnila podle okamžitého stavu majetku, byla pro každého jednotlivého Žida daň stanovena jednou provždy. Tato pevná sazba se zakládala na tom, že Žid zaujímal svoji sociální pozici jako Žid, nikoliv jako nositel určitých objektivních obsahů. V daňových záležitostech byl každý jiný občan vlastníkem určitého majetku a jeho daň se mohla měnit podle změn, jimiž majetek procházel. Žid byl však jako daňový poplatník v první řadě Židem, a tím se jeho daňová situace vyznačovala jistým neměnným prvkem; tento moment vystupuje přirozeně nejsilněji do popředí tehdy, když i tato individuální ustanovení, jejichž individuálnost byla omezena strnulou neměnností, nakonec padají a všichni cizinci platí veskrze stejnou daň z hlavy.

Navzdory svému neorganickému přičlenění je cizinec nicméně členem skupiny, jejíž přirozený život v sobě za-

hruje i specifickou podmíněnost tohoto prvku; jde jen o to, že osobitou jednotu tohoto postavení nedokážeme vyjádřit jinak než tak, že řekneme, že se skládá z určitého objemu blízkosti a určitého objemu vzdálenosti, které v nějaké míře charakterizují každý vztah a v určitém zvláštním poměru a vzájemném napětí vytvářejí i onen specifický, formální vztah k „cizinci“.